

UOT 821.512.161

A.B.Şeydayeva
ADPU Quba filialı
aysel.sheydayeva@quba.adpu.edu.az

TÜRKİYƏ POEZİYASINDA ƏNƏNƏ VƏ NOVATORLUQ PROBLEMİ (1920-1960-cı illər)

<https://doi.org/10.30546/170899876.72.01.2025.0035>

Açar sözlər: *Türkiyə, poeziya, ənənə, novatorluq, modernizm*

Məqalə türk şeirində ənənə və novatorluq kimi aktual məsələyə həsr edilmişdir. Türkiyə poeziyasında ənənə və novatorluq mövzusu, zəngin ədəbiyyat tarixinin müxtəlif dövrlərini və şairlərin şeirə fərqli yanaşmalarını əks etdirir. Ədəbiyyatda həm ənənəvi dəyərləri qoruyub saxlaması, həm də yeniliklərin tətbiqi həmin dövr üçün xarakterik idi. Bu iki proses ümumi olaraq türk poeziyasının inkişafında mühüm rol oynamışdır. Türkiyənin ənənəvi poeziyasında, xüsusilə XIX və XX əsrin əvvəllərində, daha çox klassik şeir formaları və mövzuları üstünlük təşkil edirdi. Ənənə, türk poeziyasının tarixi inkişafında və ədəbiyyatın formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Novatorluq isə hər şeydən əvvəl, şeirin daxili əlamətlərində, mövzuya münasibətdən, ideya istiqamətindən tutmuş yeni və özünəməxsus obrazlı ifadə vasitələrində və əlbəttə ki, həm də forma xüsusiyyətlərində təzahür edən geniş və çoxtərəfli bir ədəbi anlayış kimi qəbul edilməlidir. Ənənəvi formalarda qələmə alınan bədii parçalar yeni və orijinal poetik obrazlarla zənginləşdikdə həmin formanın özü də yeni mahiyyət kəsb edir. Nəticədə poeziya bütövlükdə inkişaf edib zənginləşir.

A.Б.Шейдаева

ПРОБЛЕМА ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВА В ТУРЕЦКОЙ ПОЭЗИИ (1920-1960)

Ключевые слова: *Турция, поэзия, традиция, новаторство, модернизм*

Статья посвящена вопросу традиции и новаторства в турецкой поэзии. Тема традиций и новаторства в турецкой поэзии отражает разные периоды богатой литературной истории и разные подходы писателей. Для этого периода были характерны сохранение традиционных ценностей и создание новшеств в литературе. Эти два процесса сыграли важную роль в развитии турецкой поэзии. В традиционной турецкой поэзии, особенно в XIX и начале XX веков, преобладали более классические формы и темы. Традиция играет важную роль в историческом развитии турецкой поэзии и формировании литературы. Новаторство более явно проявляется во внутренних особенностях стихотворения. Новаторство проявляется в новых и уникальных

образных средствах выражения в поэзии. В результате поэзия в целом развивается и становится богаче.

A.B.Sheydayeva

THE PROBLEM OF TRADITION AND INNOVATION IN TURKISH POETRY (1920-1960)

Keywords: *Turkey, poetry, tradition, innovation, modernism*

The article is dedicated to the issue of tradition and innovation in Turkish poetry. The theme of tradition and innovation in Turkish poetry reflects different periods of rich literary history and different approaches of writers. The preservation of traditional values and the creation of innovations in literature were characteristic of that period. These two processes played an important role in the development of Turkish poetry. Traditional Turkish poetry, especially in the 19th and early 20th centuries, was dominated by more classical forms and themes. Tradition is important in the historical development of Turkish poetry and the formation of literature. Innovation is more evident in the internal features of the poem. Innovation is manifested in new and unique figurative means of expression in poetry. As a result, poetry as a whole develops and becomes richer.

Türkiyə poeziyası haqqında tədqiqatlardan aydın olur ki, XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində şeirdə yeni ruhlu və ideya-bədii cəsarəti ilə seçilən nümunələr yaranmışdır. Artıq obrazlı təfəkkür tərzinə qovuşmağa başlayan poeziyada təsvirçiliyin daha çox insanın mənəvi aləmindən qidalanan bədii çalarlarla, poetik tərənnümlə əvəz edilməsi prosesi get-gedə artmağa başladı. Bu isə ənənəvi şeirin yerini novator xüsusiyyətlərə verməsinə və poeziyada yeni yanaşmaların yaranmasına səbəb oldu. Dövrün ictimai mənzərəsinə diqqət etdikdə yeni meyillərin poeziyada müşahidə edilməsi də təbii idi. Türkiyə türk ədəbiyyatının ən məhsuldar, lakin məhsuldar olduğu qədər də ziddiyyətli və çətin dövrü XIX-XX əsrlər olmuşdur. Məlumdur ki, ictimai-siyasi proseslərdən bu və ya digər dərəcədə kənarda ədəbiyyat yoxdur. Demək olar ki, bu dövr poeziyası bir sıra orijinal və maraqlı xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir [4, s.11]. Rəcəzadə Mahmud Əkrəm (1847-1914), Əbdülhəq Hamid Tarxan (1852-1937), Məhmət Akif Ərsoy (1873-1936), Ziya Göyalp (1876-1924), Ömər Seyfəddin (1884-1920), Yəhya Kamal Bayatlı(1884-1958), Rəşad Nuri Güntəkin (1889-1956), Əhməd Hamdi Tanpınar (1901-1962), Nazim Hikmət (1902-1963), Ziya Osman Saba (1910-1957), Yaşar Nəbi Nayır(1908–1981), Orxan Vəli Qanıq (1914-1950), Ali Oktay Rifat (1914-1988), Cahid Qulebi (Mahmud Cahid Erencan-1917-1997), Əziz Nesin (1915-1995), Necati Cumali (1921-2001), Ahmet Sezai Karakoç (1933-2021), Nihad Sâmi Banarlı (1907-1974) və b. şair və yazıçıların əsərlərində yeni formaların tətbiqi ilə yanaşı, ictimai

mahiyyət kəsb edən mövzuların yer alması diqqəti cəlb edən başlıca xüsusiyyət idi. Poeziyada məzmun və keyfiyyət yenilikləri ilə yanaşı, yeni şeir şəkillərinin təşəkkül tapması bu dövrün ən diqqətçəkən məqamlarındandır. Klassik ədəbiyyatın ənənəvi formaları ilə yanaşı, poeziyada sərbəst şeirin getdikcə aparıcı rola yiyələnməsi bədii fikrin daha intensiv şəkildə ifadə olunması zərurətindən irəli gəlirdi. Məhz bu baxımdan istər Azərbaycan, istərsə də türk ədəbiyyatında yeni şeir şəkli ilə mükəmməl poetik əsərlər yaradan onlarla şair yetişdi. Türkiyə poeziyasının inkişafı və transfer-masiyası baxımından ənənə və novatorluq anlayışları olduqca əhəmiyyətli. Novatorluq əslində hər zaman ənənənin tənqidini və ya yenilik axtarışını bildirsə də, təkcə şeirin zahiri əlamətlərində özünü göstərmir. Yenilik daha çox mövzuya münasibətdən, ideya istiqamətindən və yeni forma xüsusiyyətlərində əksini tapan ədəbi anlayış kimi qəbul edilir. Ənənəvi poeziya formaları isə poeziyadakı ənənəvi və klassik xüsusiyyətlər, divan ədəbiyyatına daha çox əsaslanırdı. Təbii ki, divan poeziya formaları, rədif, qafiyə, beyt və misra kimi quruluşlarda yazılan şeirlər bu ənənənin təməlini təşkil edirdi. Həmin dövr üçün ənənəvi mövzuların təkrarı da xarakterik sayılırdı. Poeziyada mövzular adətən iki aşiq, sevgili münasibətləri, fəlsəfi düşüncələr, dünyaya və təbiətə sevgi, həmçinin insanın mənəvi dünyası üzərində qurulurdu. Bu mövzular zamanla heç bir novatorluq gətirilmədən təkrarlanırdı. Divan ədəbiyyatı dili əsasən ərəb və fars dili və şeirin təsiri ilə formalaşan bir dil idi. Ənənəvi poeziyada yaradılan əsərlər zamanla bütün xalq kütləsi tərəfindən başa düşülə bilməsə də, poetik dəyəri bütün dövrlərdə yüksək olub.

Novatorluq anlayışı Türkiyə poeziyasındakı əvvəlki ənənələri sarsıtmış bir yanaşmadır. Poeziyada yayılmağa başlayan novatorluğun əsas xüsusiyyətləri yeni şeir formalarının yaranmasını da şərtləndirirdi. Novator üslubda yazan şairlər, ənənəvi formalarda deyil, yeni üsullar və sərbəst şeir formalarında yazırdılar. Novator şeirin dili əvvəlki saray və aristokrat mədəniyyətinin təsirindən uzaqlaşmaq, daha müasir və demokratik bir üslub yaratmaq məqsədini güdürdü. Bu üslubda yazan modernist şairlər, yeniliklər və modern tendensiyalarla öz yaradıcılıqlarını zənginləşdirmək cəhdində olmuşlar. Bu zaman Avropa ədəbiyyatının təsirindən bəhrələnərək poeziyanın sərhədlərini genişləndirmişlər.

Ənənə və novatorluq anlayışlarına müxtəlif yanaşma mövcud idi. Bir çox şair və yazıçılar öz yaradıcılıqlarında bu istiqamətə daha çox köklənir, bir qrup isə kəskin qarşı çıxır, ənənəyə üstünlük verirdi. Məsələn, sırf milli şair kimi tanınan Mehmet Akif Ərsoy (1873-1936) Qərb imperiaistlərinin “mədəniyyət” adı ilə sırımağa çalışdıqları yenilikləri tənqibat kimi qəbul edir və kəskin etiraz edirdi:

Qərbin afaqını sarmışsa dəmir zirehli divar;

Mənim iman dolu köksüm kimi sərhəddim var.

Ulusum, qorxma! Necə belə bir imanı boğar

“Mədəniyyət” dediyim tək dişi qalmış canavar? [10, s 15].

Onun ən məşhur əsəri olan *"İstiqlal Marşı"* Türkiyənin milli himni kimi qəbul edildi. Burada vətən sevgisi, milli birlik və istiqlal uğrunda mübarizə ön plandadır. O, poeziyanı bir növ xalqın ruhunu oyatmaq üçün bir vasitəyə çevirdi. Məhmət Akif Ərsoy poeziyaya gətirdiyi bu yeniliklərlə yalnız ədəbi sahədə deyil, eyni zamanda milli şüurun formalaşmasında da mühüm rol oynayıb. Onun şeirləri təkcə estetik zövq üçün deyil, həm də xalqı oyatmaq, cəmiyyətin problemlərinə diqqət çəkmək məqsədilə yazılmışdı. Bu baxımdan o, Osmanlıdan müasir Türkiyəyə keçid dövrünün ən böyük novator şairlərindən biri sayılır. Akifin həm fərdi, həm də ictimai problemlərdən bəhs edərkən şeirlərində işlətdiyi ifadələr oxucuya dərin mənə çıxarmaq imkanı verir. Akif *"İstiqlal marşı"* kimi əsərlərində azadlıq və istiqlal məfhumlarından poetik dildə, metafora və simvollarla istifadə edir. Türk millətinin müqavimətini simvolizə etməklə yanaşı, *"Korkma, sönməz, bu şəfaqlərdə dalğalanan qırmızı bayraq"* misrasında olduğu kimi, dilinin gücünü də ortaya qoyur. Akifin şeirlərində həm fərdi, həm də ictimai mesajlar var. O, novator yanaşma ilə yazdığı şeirlərində ayrı-ayrı duyğuların bir-birinə qarışdığı bir ifadə tərzini inkişaf etdirmişdir. İstər fərdi iztirablar, istərsə də ictimai bərabərsizliklər onun şeirlərində vahid bir bütöv kimi formalaşır.

Akif təkcə fərdi duyğulara müraciət etmir, həm də cəmiyyətin əhval-ruhiyyəsini araşdırmağı bacarır. Bu texnika onun poeziyasını həm fərdi, həm də ictimai səviyyədə güclü edir. Mehmet Akifin dilində həm sadə, həm də dərin mənalar var. Onun dili kifayət qədər zəngin və ədəbidir, lakin başa düşülənlikdən heç vaxt güzəştə getmir. Akif Ərsoyun işlətdiyi dil vasitəsilə həm ictimaiyyətlə, həm də ziyalılarla əlaqə qura bilməsi onun ədəbi uğurunun açarıdır. O, şeirlərində köhnə türk şeiri ilə əlaqə qurur və müasir türk poeziyasına da öz töhfəsini verir. O, şeirlərində türk xalqının mədəni irsini əks etdirməklə yanaşı, azadlıq, ədalət kimi ümumbəşəri mövzulardan da bəhs edir. Mehmet Akif Ərsoyun şeirlərindəki texniki mükəmməllik onun ədəbi gücünü ortaya qoyan ünsürlərdən biridir. Akif qafiyə və vəznə, mənə dərinliyi, məcazları, dil zənginliyi və ictimai tənqidi ilə türk şeirində iz qoyan bir ada çevrilmişdir. Onun şeirləri həm forma, həm də məzmun baxımından böyük ustalıqla yazılmış, hər oxunduqda müxtəlif mənalar daşıyan mətnlərdir. Akif texniki cəhətdən mükəmməl bir şair kimi ədəbiyyat aləmində dərin izlər qoyub.

Dört kıta

Beşerin tapdığı bir kendisinin heykelidir

Dinlemem etse de Allaha bütün gün takdis

Ben bu melun putun altında geberdim, hala
Kabaran kopmuş içimdən: Yaşasın nefsi nefis

Seni bir nura çıkarsam diye koştum durdum
Ey bütün dalgalı ömrümdə hayat arkadaşım
Dağmıdır karşı gelen, taşmı, hep aşdım, lakin
Buruşuk alnıma çarpan bu sefer kendi taşım

Lamekanlardamısın, neredesin ey qaip İlah?
Dönerim enfüsü afaki ezelden beridir
Serpilib kubbene dolmuş o ışık damlaları
Seni yer-yer arayan yaşlarımın izleridir
Tek hakikat var, evet bellediğin dünyadan,
50-60 sene gezdimse de şaşkın-şaşkın
Hepimiz kendimizin bağıры yanık aşığıyız
Sade ilanı çekilmez bu acaip aşkın.

Mehmet Akif Ərsoyun “Dörd qitə” şeiri onun ədəbi dünyasında mühüm yer tutur və dərin məna qatlarına malikdir. Şeir xüsusilə insanın daxili konfliktlərindən, ekzistensial suallardan və metafizik axtarışlardan bəhs edir. Şair həm fərdi, həm də ictimai müstəvidə mühüm suallar verir, insan ruhunun dərinliklərinə varmağa çalışır. Şeirin ədəbi təhlilini apararkən aşağıdakı elementləri nəzərə ala bilərik: Şeir insanın daxili aləmində yaşadığı ziddiyyətlərdən, Tanrı axtarışlarından dərindən bəhs edir. Birinci beytdən insanın “bütərlə” və “nəfslə” savaşı təsvir edilir. Mehmet Akif insanın içindəki şərlə mübarizəsindən və bu mübarizənin necə “özünü ələ salmaq” savaşına çevrilməsindən bəhs edir. “Bu, bəşəriyyətin sitayiş etdiyi özünə bir heykəldir”. Bu xətt insanın əslində öz “bütinə” sitayiş etməsinin simvoludur. İnsan öz nəfsinin, dünyəvi nəfsinin qulu olub. Burada Akif insanın nəfsini aşmağa çağırış edir. Şeirdə insanların həyat yolunda qarşılaşdıqları maneələr və bu maneələri aşmaq uğrunda apardıqları mübarizə simvolizmlə təsvir edilmişdir. “Qarşı çıxan dağdırmı, həmişə aşaram” sətirləri həyatın çətinliklərini, bu çətinliklərə qarşı hiss olunan müqaviməti simvollaşdırır. Akif həyatın çətinlikləri qarşısında təslim olmayan bir insanı təsvir edir.

– Bu dəfə qırışmış alnıma dəyən öz daşım oldu....

Bu sətir fərdin öz daxili problemləri və mübarizələri ilə üzləşməsinə təsvir edir. Burada Akif nəzərdə tutur ki, insanın həyatındakı əngəllər bəzən onun öz daxili münəqişələrindən yaranır. Şeir həm də insanların axtardığı reallıqdan və onu tapmaq üçün göstərdiyi səylərdən bəhs edir. Akif insanların axtardığı yeganə həqiqətin Allah olduğu fikrini vurğulayır. Gerçək

olan yeganə şey onun varlığıdır, qalan hər şey bu reallıqla müqayisədə müvəqqətidir. "Yalnız bir həqiqət var, bəli, xatırladığın dünyadan" Bu bənd insanın dünyada qarşılaşdığı hər şeyin müvəqqəti olduğunu və əsl həqiqətin ancaq Allahda ola biləcəyini ifadə edir. Akif insanları dünyəvi şeylərdən uzaqlaşmağa, mənəvi dəyərlərə üz tutmağa çağırır. Şeir həm də sevginin həm dünyəvi, həm də mənəvi ölçülərindən bəhs edir. Akif insanın özünü "aşıqı" dedikdə, bu sevginin həm fərdi sevgi, həm də Allaha mənəvi sevgi olduğunu nəzərdə tutur. İnsan sevgini, hüzzuru kənarda deyil, öz daxilində axtarır. Tək bir əsərinə diqqət etmək kifayət edir ki, Məhmət Akif Ərsoy haqqında fikir söyləmək mümkün olsun. Mehmet Akif Ərsoy türk ədəbiyyatında və mədəniyyətində çox böyük bir yerə sahib olan, milli şair və yazıçıdır. Akifin şeir və yazıları, xalqın mübarizə ruhunu və milli kimliyini simvollaşdırır, həm də onun dövrünün sosial və mədəni problemlərinə dair dərin düşüncələr təqdim edir.

Həmin dövrdə yazıb-yaradan şair və yazıçılar yaxşı anlayırdılar ki, yeniliklər üçün müəyyən mübarizə əzmi lazımdır və öz yaradıcılıqlarında bu əzmi dövrün siyasi mənzərəsi fonunda verməyi bacarırdılar. Bu səbəbdən də 1920-1960-cı illərdə yeni yaranan şairlərin əsasında həmin dövrün poeziya mənzərəsini anlamaq mümkündür. Məsələn, həmin dövr şairlərin yaradıcılığına diqqət etdikdə Vətən obrazının lirik qəhrəman kimi çıxış etməsi və yeni duyğular və yeni baxış formasına nümunə idi. Onun şairlərində sosial mövzular, daha çox Türk milliyyətinin tarixini, kimliyini və mədəniyyətini izah etmək üçün istifadə edilir. Yəhya Kamalın milliyyətçilik anlayışında əsas olan, onun şeirindəki milli dəyərlərdir. O, həm türk ədəbiyyatına böyük töhfələr vermiş, həm də türk kimliyini şeirində təcəssüm etdirmişdir.

Yəhya Kamalın (1884-1958) "Bir başqa təpədən" şeirinə baxaq:

Sənə dünən təpədən baxdım, əziz İstanbul
Görmədiyim, gəzmədiyim, sevmədiyim heç bir yer.
Ömrüm olduqca könül taxtına keyfincə qurul!
Sadə bir səmtini sevmək belə bir ömrə dəyər.

Neçə rəvnəqli şəhərlər görünür dünyada,
Lakin əfsunlu gözəllikləri sənsən yaradan.
Yaşamışdır deyərim, ən xoş və ən uzun rəyada
Səndə çox yaşayan, səndə ölən, səndə yatan.

Bayatlı həmçinin yenilikçi bir şairdir. O, modernizm axınının tələblərinə uyğun olaraq poeziyasını istifadə etdiyi məzmununda və dilin istifadə tərzində yeniləyir. Bayatlı öz dilini təmizləmək və sadələşdirmək

adına təcrübələr etmiş, ənənəvi poeziyanın sərhədlərini aşmağa çalışmışdır. Onun şeirlərində simvolizm, mistik təfəkkür və azad ifadə kimi yenilikçi elementlər öz yerini tapır.

Yəhya Kamal Bayatının şeirlərindəki ən mühüm xüsusiyyətlərdən biri də onun hissiyyat və müasirlik anlayışını klassik üslubla birləşdirməsidir. Bu həm əslən ənənəvi, həm də müasir bir şair olduğunu göstərir. O, həm qədim şeir üslublarını, həm də təzə ədəbi cərəyanları əsərlərində birləşdirərək, zəngin və dərin mənalar yaratmışdır. Ümumiyyətlə, Yəhya Kamal Bayatının şeirlərinin əsas ideyasını, onun əsərlərindəki "millilik" və "modernizm" anlayışları arasındakı uyğunluğu yaratması təşkil edir. O, Qərb mədəniyyətindən aldığı ilhamla öz milli kimliyini inkişaf etdirərək, türk ədəbiyyatının modernləşdirilməsi prosesində müstəsna rol oynamışdır. Yəhya Kamal Bayatlı ədəbiyyatında və dünyagörüşündə Qərb mədəniyyətindən təsirlənərək, ancaq onu öz milli dəyərləri ilə birləşdirərək müstəsna bir sənət dünyası yaratmışdır. O, 1903-cü ildə Parisə getdiyində bir Qərb heyranı və Jön Türklük hərəkatının tərəfdarı idi, lakin zamanla, xüsusilə 1912-ci ildən sonra, öz Türk kimliyini daha dərindən dərk etmiş və bunu şeirlərində daha çox ifadə etməyə başlamışdır. Yəhya Kamalın şeirlərindəki əsas ideya, Qərbdən əldə etdiyi təcrübə və metodları istifadə edərək, türk xalqının mədəniyyətini, tarixini və kimliyini möhkəmləndirmək və bunları bədii şəkildə ifadə etmək olmuşdur. Yəhya Kamalın şeirlərində milli düşüncə və millətçilik anlayışı çox önəmlidir. O, Türk tarixini və mədəniyyətini öz şeirinin mərkəzinə qoymuş, bu milli kimliyi qorumaq və inkişaf etdirmək məqsədilə tarix, coğrafiya və xalqın simvollarını işləmişdir. Onun milliyyətçilik anlayışında ideal milliyyətçilik yerinə real bir yanaşma var. Yəhya Kamalın anlayışında türk milliyyəti əvvəlcə tarixi və coğrafi bir reallıq olaraq mövcuddur və bu reallıq əsasında formalaşan bir millətin varlığını davam etdirmək lazımdır. Yəhya Kamalın şeirlərində türk tarixi əsas yer tutur. O, türk milliyyətini, bir çox başqa şairlərdən fərqli olaraq, yalnız romantik bir anlayışla deyil, daha obyektiv və yerli bir şəkildə şərh edir. Türk tarixinin parlaq dövrləri, ən mühüm və qiymətli miras olaraq, milli kimliyin qurulmasında böyük rol oynayır. Yəhya Kamal türk tarixini "qəbl ət-tarix" olaraq qəbul edərək, 1071-ci ildən sonra Anadoluda yaranan bir millətin həyatını və mədəniyyətini tərənnüm edir. Bu yanaşma həmçinin türk milliyyətinin coğrafi hədlərini də özündə birləşdirir. Yəhya Kamalın milliyyətçilik anlayışı həm də coğrafi reallıqla bağlıdır. O, Ziya Gökalpın idealist Turan milliyyətçiliyinə qarşı olaraq, real bir milliyyətçilik anlayışını qəbul etmişdir. Yəni o, türk milliyyətinin yalnız Anatoliya coğrafiyasında formalaşan real bir quruluş olduğunu qəbul edir və bununla bağlı şeirlərində bu reallığı tərənnüm edir. Türk milliyyəti və mədəniyyəti bu coğrafiyada, xüsusən də 1071-ci ildən sonra yaranan tarix və

mədəniyyətin nəticəsi olaraq varlığını davam etdirmişdir. Yəhya Kamal Parisdəki təhsili və Qərbi mədəniyyətinə olan heyranlığı ilə tanınır, lakin zamanla o, Qərbdən aldığı bilik və təcrübəni yalnız bir vasitə olaraq istifadə etməyi qərara almışdır. Qərbi şairləri və ədəbiyyat cərəyanlarından, məsələn, parnasizm və romantizmdən ilham alaraq öz şeirində bu təsirləri milli bir xarakterə bürüyüb. Parnasizmdən şeir formalarını və ölçülərini götürərək, o, türk xalqının duyğularını, tarixini və özünü bu şeirlərdə ifadə etməyə çalışmışdır. Yəhya Kamalın şeirlərində sosial və iqtisadi mövzular çox az yer alır. O, xalqın yoxsulluğu kimi sosial məsələləri digər marksist şairlərdən fərqli olaraq geniş şəkildə işləməyib. Bunun yerinə, o, milli və mədəni mövzuları daha çox tərənnüm etmişdir. Onun şeirlərində sosial mövzular, daha çox türk milliyyətinin tarixini, kimliyini və mədəniyyətini izah etmək üçün istifadə edilir.

1920-1960-cı illərdə türk şeiri bir sıra yeni cəhətlərlə səciyyəvidir. Bu da, hər şeydən əvvəl, həmin dövrdə yazıb-yaradan şairlərin insana, dünyaya, cəmiyyətə münasibəti ilə meydana çıxır. Həmin dövrün tipik ictimai-siyasi, mədəni-mənəvi mənzərəsinə baxış şeirdə müxtəlif formalarda öz əksini tapırdı. Yeni yaranan şeirlərdə obrazlı poetik təsəvvürlərin təsir dairəsi genişlənsə də, bir çox şeirlərdə bu cəhət ya ritorik pafos, ya da sırf tərənnüm səviyyəsində özünü göstərirdi. Nümunə olaraq, Cahit Sıtkı Tarancının (1910-1956) şeirlərinə diqqət etsək, həmin dövr üçün xarakterik olan və cəmiyyətdə hökm sürən rahat psixoloji durumun sanki obrazlarda inikası hiss edilir. Cahit Sıtkı Tarancı türk ədəbiyyatının önəmli şairlərindəndir və müasir türk poeziyasının önəmli adlarından sayılır. Onun şeirlərində həm müasir, həm də ənənəvi elementlər var. Tarancı şeirlərində, ümumiyyətlə, həyatın keçiciliyi, insan tənhalığı, sevgi, ölüm və varlıq kimi ümumbəşəri mövzulara diqqət yetirməklə yanaşı, ənənəvi türk poeziyasının da izlərini daşıyır. Şairin “Məmləkət istəyirəm” şeirində Vətən obrazı daha aydın və işıqlı görünür, insana hüsur vəd edir:

Məmləkət istəyirəm
Göy mavi, budaq yaşıl, tarla sarı olsun,
Quşların, çiçəklərin diyarı olsun.
Məmləkət istəyirəm
Nə başda dərd, nə könüldə həsrət olsun;
Qardaş qardaşının dayağı olsun.
Məmləkət istəyirəm
Yaşamaq və sevmək kimi könüldən olsun;
Olursa tək şikayət ölümdən olsun.

Şeirdə çox sayda simvol və obrazdan istifadə edilmişdir. Göy, yaşıl, sarı rənglər təbiətin və həyatın gözəlliyini simvollaşdırır. Hər rəng həyatın müxtəlif aspektlərini – səmanın azadlığını, ağacların və təbiətin bəsləyici

gücünü və torpağın məhsuldarlığını təmsil edir. Şeir in tonunda ümid, sevgi və arzu var. Şair in arzusu olan vətən, mübarək və sülh dolu bir yer kimi təsvir edilir. Hər bir cümlə, ümumiyyətlə, dərin bir ümid və arzu ifadəsidir. Şair öz doğma yurdunun yalnız təbiətinin deyil, eyni zamanda sosial və emosional vəziyyətinin də mükəmməl olmasını istəyir. Tarancı sadə, lakin təsirli bir dil istifadə etmişdir. Şair in hər bir sətrindəki sözlər, düşündürmə və oxucuya təsir etmə qabiliyyətinə malikdir. Rənglərin və təbiətin təsvirindəki canlı dil oxucunu vətənin gözəlliyi və harmoniyası ilə əlaqələndirir. Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Məmləkət istəyirəm" şeiri vətənə olan dərinləndən bağlılıq və idealizm ilə doludur. Şeir vətənin yalnız coğrafi bir yer olmadığını, həm də insanların münasibətlərinin, həyat şəraitinin və qarşılıqlı sevgisinin bir yeri olduğunu təsvir edir. Şair in yaratdığı bu ideal vətən obrazı həm gözəl təbiət, həm də insanların arasında olan harmoniyaya vurğu edir.

Ümumilikdə onun şeirləri, həm poetik həssaslıq, həm də insanın daxili aləmi ilə bağlı dərinləndən düşünməyi əks etdirir. Tarancı varlıq, ölüm, zaman, tənəliq, sevgi və vətən mövzularını işləyib. O, şeirlərində daha çox insanın daxili aləmini, psixoloji durumunu və həyatın mənasını araşdırmışdır. Şair in şeirlərində romantizm və modernizm elementləri bir arada görünür.

Novatorluq meyilləri şairlərin yaradıcılıqlarında diqqət çəksə də, ənənədən bəhrələnmə də eyni dərəcədə özünü göstərirdi. Lakin həmin dövr üçün ənənəvi üsullarda yazılan ədəbiyyat nümunələrində yaradıcı yanaşma daha çox diqqəti çəkir. Məsələn, Sezai Karakoç (1933-2021) klassik ədəbiyyatı sevməsi, ənənəyə bağlılığı ilə diqqət çəksə də, yaradıcılığına özünəməxsus üslub xüsusiyyətləri ilə yeni nəfəs gətirməyi bacarmışdır:

Gözəl ayaqlarım ipəklə bağlı

Mən onun sılası, özümün qürbətiyəm.

Mən Məryəmin yanağındakı tükəm.

Mənim gözlərim yaşıldır, onun gözləri qara..

Mən günah qədər bəyazam, o tövbə kimi qara [1, s 8].

Türkiyə poeziyasında ənənə və novatorluq arasındakı dialoq davam edən bir proses olmuşdur. Şairlər həm keçmişin zəngin ədəbiyyat dəyərlərini qoruyub saxlamaq, həm də modernist üslublara müraciət etməklə Türkiyə poeziyasını həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə önəmli bir sənət sahəsi halına gətirmişdir. Bu gün də Türkiyə poeziyasında ənənə ilə novatorluq arasındakı qarşıdurma və harmoniya davam edir. Müasir şairlər, həm yeni tərzləri, həm də klassik formaları birləşdirərək fərqli poetik təcrübələr yaradırlar. Ənənəvi poeziyanın mövzuları və strukturuna yenilikçi yanaşmalar gətirilir, sosial və fəlsəfi məsələlər daha aktual bir şəkildə şeirə çevrilir. Qısacası, ənənə və novatorluq anlayışları ilə xarakterizə edilən 1920-1960-cı illər Türkiyə poeziyasını müxtəlif ideologiyaların və

təcrübələrin qarşılaşdığı bir mərhələni xarakterizə edir. Həmin dövr üçün poeziyasını yeniliklərlə şərtləndirən və xarakterik olan bəzi mühüm cəhətlərdən biri də Cümhuriyyətin qurulması və sosial dəyişikliklər idi. 1920-ci illər Türkiyənin müasir dövlətə çevrildiyi, cəmiyyətin yenidən qurulmağa başladığı bir dövrdür. Osmanlı İmperiyasının dağılması yeni türk kimliyinin, dilinin və mədəniyyətinin formalaşmasına yol açdı. Bu dəyişikliklər poeziyaya da təsir etdi. Məsələn, Cümhuriyyət dönməsinin ilk ədəbi qrupu “Yeddi məşalə”çilərdir. 1928-ci ildə nəşr etdirdikləri “Yeddi məşalə” adlı dərginin adı ilə adlanan bu qrupa daxil olanlar - Muammer Lütü Bahşi (1903-1947), Kenan Hüslü Koray(1906-1943) Sabri Esat Siyavuşgil(1907-1968),Ziya Osman Saba(1910-1957), Yaşar Nəbi Nəyir(1908-1981), Vəfə Məhir Kocatürk (1907-1961), Cövdət Qüdrət Solok (1907-1992), “Beş hecaçıların” şeirinə qarşı çıxaraq, türk şeirinə yeni üföqlər açmağın vaxtı gəldiyini yazırdılar. Avropaya meyilli olmaqla yanaşı, fransız şeirindən bəhrələnən bu gənc sənətkarların əsas məqsədi şeirdə yenilik yaratmaq olmuşdur.

Həmin dövr üçün xarakterik olan cəhətlərdən biri də ənənədən yaradıcı şəkildə bəhrələnmək idi. Bu həm də məlum xalq şeiri motivlərinə, klassik məzmun və süjetlərə müraciət etməklə, onları eyni səviyyədə müasirləşdirmək və ya daha zəif şəkildə təkrarlamaq olmayıb, onlara istər məzmun, istərsə də forma baxımından nə isə əlavə etməklə zənginləşdirmək demək idi. Bu klassik formalara münasibətdə də özünü göstərir. Ənənəvi formalarda qələmə alınan bədii parçalar yeni və orijinal poetik obrazlarla zənginləşdikdə həmin formanın özü də yeni mahiyyət kəsb edir. Nəticədə poeziya bütövlükdə bir janr kimi inkişaf edib zənginləşir. Qeyd edək ki, novator poeziya oxucunu düşündürür, ənənələri sındırır və yeni bədii üföqlər açır, müasir şeir ənənəsi Türkiyə poeziyasında yeni forma və mövzuların tətbiqini zəruri edirdi. Bu səbəbdən də həmin dövrdə yazıb-yaratmış şairlərin əsərlərində yaranan yeni meyil və tendensiyaaların təhlilinə daha çox diqqət etmək, ənənəvi şeirlə müasir şeir arasında əlaqə, yaxınlıq və fərqləri araşdırmaq lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Babayeua O.E.* Müasir Türkiyə, türk poeziyasında ənənə və novatorluq: fil. üzrə fəls. ... avto-ref. Bakı, AMEA Z.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu, 2017, 26 s.
2. *Əliyeva J.* Çağdaş türk şeirinin poetikası. Bakı: Elm, 2000, 91 s.
3. *Quliyev E.H.* Türkiyə türk ədəbiyyatı (XIX-XX əsrlər) Bakı: Elm və təhsil, 2003, 125 s.
4. *Quliyev E.H.* Türk xalqları ədəbiyyatı: Dərslik. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 631 s.

5. *Əhmədli B.* XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı: Qanun, 2024, 583 s.
6. *Əliyev M.İ* Böyük yolun davamı (Türk xalqları ədəbiyyatına dair araşdırmalar), I kitab, Bakı: Elm və təhsil, 2019, 512 s.
7. *Osmanova B.* Türk poeziyasında “Qarip” şeir cərəyanı. // Şərq filologiyası məsələləri, VI bur., Bakı, 2012, s.427-441
8. *Tağısoy N.* Poetik tərcümə. Bakı: Maarif, 2001, 245 s.
9. Türk xalqları ədəbiyyatı antologiyası: 3 cildə, III c., Bakı, 2013, 464 s.
10. *Ərsoy M.A* Seçilmiş şiirleri. Türksoy. Ankara, 2023, 139 s.
11. *Ərsoy M.A.* Safahat. İstanbul: Timaş yayınları, 2018, 560 s.
12. Türk dünyası - Şiir Güldestesi 13. İstanbul, 2022, 260 s.
13. *Kolcu A.İ.* Tenzimat edebiyatı I. İstanbul: Salkımköylü yayınları, 2005, 407 s.
14. *Köprülü F.* Türk edebiyatı tarihi, VI baskı. Ankara: Akçağı, 2004, 446 s
15. *Yıldız S.* Tanzimat dönemi edebiyatı. İstanbul: Nobel yayınları, 2006, 258 s.

Redaksiyaya daxil olub 15.02.2025